

A bűnözés társadalmi összefüggései

A félelem a bűnözéstől – amely az utóbbi időkben vált politikai tényezővé –, csak akkor mérsékelhető, ha a lakosság mértékadó köreivel sikerül megértetni e jelenség bonyolult társadalmi összefüggéseit, megvilágítani azokat a stratégiai jelentőségű, szakmailag is megalapozott megoldási módozatokat, amelyek elviselhetővé teszik az együttélést a növekvő bűnözéssel. E tanulmányban a két problémakör közül inkább az első bővebb kifejtésére nyílik mód.

A bűnözés, a félelem a bűnözéstől Magyarországon az 1990-es évek elején

A bűnözés az 1970-es évek óta folyamatosan emelkedik. 10 000 lakosra jutó bűncselekmények száma 1972-ben még 121,1 volt, 1991-ben már 378,4. Az ismertté vált bűncselekmények előfordulási gyakorisága tehát több mint megháromszorozódott az utóbbi húsz évben. Az ugrásszerű emelkedés 1985–1987 között következett be. (A 10 000 lakosra jutó bűncselekmények száma 1985-ben még 142,5, 1987-ben 161,9 volt. Ez emelkedett 1991-ben 378,4-re.) A bűnözés növekedését nem követte a felderítés. Amíg az utóbbi öt évben az ismertté vált bűncselekmények száma 233,7 százalékkal növekedett, addig az ismertté vált elkövetőké csak 132,5 százalékkal. Ez mindenképpen a felderítési hatékonyság csökkenését jelenti. Részben azt, hogy egy-egy elkövető hosszabb bűnöző pályafutás után került rendőrkézre, vagy több bűncselekménynek maradt a tettese ismeretlen.

A felderített bűncselekmények 1991-ben súlyosabb társadalomra veszélyességet jeleztek, mint 1987-ben. Jelentősen növekedett ugyanis a szigorúbb megítélésű, tehát büntettként értékelhető magatartások aránya a vétségekéhez képest. (1987-ben az összes bűncselekmények 65,5 százaléka volt vétség és 34,5 százaléka büntetett, 1991-ben ez az arány, 43,3 és 52,7 százalék.)

A közvélemény viszonylag rövid időszakon belül tapasztalhatta meg egy jelentősen veszélyeztető és kezelhetetlennek tetsző bűnözés gondjait. Mindez olyan időszak után következett be, amelyben, szakmai körökön kívül, nemigen volt szokás őszintén beszélni a bűnözés társadalmi összefüggéseiről. Az utóbbi időszakban az ezzel kapcsolatos kutatások eredményei nem jutottak be a politikát és a közvéleményt formáló fórumokra. Mint annyi más kérdésben, ebben is „kiskoriként” kezelték az állampolgárt. Félelme és a fokozott megtorlást, súlyosabb büntetést követelő mai álláspontja ezzel is magyarázható.

A bűnözés szerkezetének átalakulása ugyanezeket az érzelmeket táplálja. A bűnözés emelkedését lényegesen meghaladó mértékben növekedett ugyanis annak az esélye, hogy az állampolgár közvetlenül bűncselekmény áldozatává válhat. A növekvő bűnözés a sértettek számának emelkedésével is jár. 1988-ban még 45 331 sértett személyt regisztráltak, 1991-ben már majdnem háromszor annyit, 129 608-at. Nemcsak számszerű emelkedésről van azonban szó, hanem arról, hogy a bűnelkövetéssel kapcsolatos veszélyérzet annál nagyobb, minél inkább ismeretlen közegből érkezik a „támadás”. 1985 óta majdnem megkétszereződött az idegen, az alkalmi ismerős sérelmére elkövetett bűncselekmények száma.

A lakosság többsége felkészületlen. Miközben fél, elmulasztja az elemi óvatossági és vagyonvédelmi szabályok betartását. Ezt tapasztalták a nyomozás során az esetek 45 százalékában. Miközben fél, érthető módon másokat veszélyeztető bűncselekmények elkövetése során közömbösséget mutat. Ezt regisztrálták az esetek harmadában. Hiba lenne az utóbbi két jelenség miatt a lakosságra hárítani a felelősséget azon a címen, hogy megakadályozhatták volna a bűncselekmények bekövetkezését. Ehelyett tudomásul kell venni, hogy a potenciális sértett mindaddig így viselkedik, amíg nem tanulja meg a növekvő bűnözéssel való együttélés játékszabályait, amíg saját vagyonának védelmére nem hajlandó a szükséges mértékben áldozni. Ezt a folyamatot az eddiginél jobb és szakszerűbb tájékoztatással legfeljebb gyorsítani lehet.

Az 1990-es évek elején Magyarországon az *ismertté vált bűncselekmények több, mint 80 százaléka vagyon elleni volt*. Ennek 86,8 százaléka lopás és ezen belül 35,5 százalék betöréssel. Az okozott kár megközelíti a 21 milliárd forintot. A vagyon elleni bűncselekmények az 1980-as évek második felében váltak a bűnözés domináló formájává. (1985-ben még az összes bűncselekmények 61,4 százaléka volt vagyon elleni.) Húsz év alatt – 1972–1991 között – több, mint ötszörösére növekedett a vagyon elleni bűncselekmények száma. Ezek mostanában már többségükben a magántulajdont támadják, csak 20-25 százalékuk irányul társadalmi tulajdon ellen. A bűnözéstől való félelem tehát elsősorban a vagyonbiztonság körében reális.

A jelenség terjedése különösen érzékenyen érinti a sértetteket, hiszen a tettes elfogására alig láthatnak esélyt. Káruk megtérülésére csak nagyon bonyolult, helyenként megalázó, biztosítási eljárás után számíthatnak. Nincs államilag intézményesített sértett-kompenzáció, még azokban az esetekben sem, ha a bűncselekmény a megélhetéshez nélkülözhetetlen javaktól fosztja meg a sértettet. A magyar hatályos büntető eljárásjogban a sértett helyzete rosszul szabályozott, nem biztosítják megfelelően a normák a védelmét. Kiszolgáltatottnak érzi magát minden, az ügyvel foglalkozó hatósággal, intézménnyel szemben.¹

A legsúlyosabb bűncselekmények előfordulása nem mutat egyértelmű tendenciát. Az emberölések száma az előző öt évben csak 10,4 százalékkal emelkedett. (1987-ben 403, 1991-ben 445 eset volt. Összehasonlításképpen a gépjárműbalesetek halálos áldozatainak száma 1991-ben 2623 volt.) Az emberölések mellett az egyik *legsúlyosabb erőszakos bűncselekmény, a rablás, viszont öt év alatt két és félszeresére növekedett*. (1987-ben 1616, 1991-ben viszont 3976 rablást regisztráltak.) Az össz-bűnözésen belül az erőszakos bűncselekmények aránya az utóbbi öt évben majdnem felére csökkent. Ez azonban csak azt jelenti, hogy az erőszakos bűnözés növekedése nem tartott lépést a többi, főleg vagyon elleni bűncselekmény emelkedésével. 1991-ben erőszakos és garázda jellegű volt az ismertté vált bűncselekmények 5,2 százaléka.

Az erőszakos bűncselekményekkel kapcsolatos kedvezőtlen közérzet a veszélyeztetettség fokozódásával magyarázható. Míg az 1960-as évek végén még túlnyomórészt a falura volt jellemző az erőszakos bűnözés, addig az 1990-es évek elejére már inkább a városokra. Az erőszakos bűncselekményeket hagyományosan a szenvedély, a tartós kapcsolatokból származó konfliktus motiválta. Az áldozatok az elkövetők közvetlen környezetéből kerültek ki. Ez a szerkezeti sajátosság a városi erőszak növekedésével megváltozott. A városi erőszak áldozata már bárki lehet, a támadás többnyire idegen személy, vagy alkalmi ismerős ellen irányul, a bűncselekmények uralkodó motívuma itt is az anyagi haszonszerzés.² Az utóbbi időkben terjedt a durva elkövetési mód. A legsúlyosabb erőszakos

¹ Fehér Lenke, illetve Kratochwill Ferenc előadásai a Magyar Kriminológiai Társaság A betöréssel lopás sértettjei – egy empirikus vizsgálat tanulságai címmel megrendezett tudományos tanácskozáson. In: Kriminológiai Közlemények 38–39. szám, Budapest 1991.

² Lásd bővebben kifejtve Gönczöl Katalin: Bűnözés és a társadalompolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 52–74. oldal.

bűncselekményeket mind gyakrabban szervezett csoportok valósítják meg, nem ritkán felfegyverkezve.³

A közlekedési bűncselekmények aránya a bűnözésben 10,3 százalékról 6,8 százalékra csökkent az előző öt évben. Ez ismét nem azt jelenti, hogy javult a közlekedési morál és abszolút értelemben csökkent a közlekedési bűncselekmények száma. Csupán arról van szó, hogy a vagyon elleni bűnözés rohamos szaporodásával egyidejűleg a közlekedési bűncselekmények száma nem emelkedett azonos arányban. (306,6 százalékos növekedéssel szemben csak 154,2 százalék.)

A magyar bűnelkövetők túlnyomó többsége – 79 százaléka – 18-39 éves férfi. Ugyanez a korosztály a magyar férfilakosságnak csak 28,2 százalékát alkotja.⁴ A múlt évtizedben csökkent a nők bűnözési aktivitása, mind a felnőttek, mind a fiatalok körében. (A női elkövetők aránya 1982-ben 14,1 százalék, a fiatalok körében 13,6 százalék volt, míg 1991-ben a két adat 10,1, illetve 7,9 százalékra módosult.) A bűnöző utánpótlás szempontjából figyelemre méltó, hogy növekszik a fiatalok népessége – a 14-18 éves korosztály – bűnelkövetési aktivitása. *Ezer fiatalból 1972-ben 12, 1987-ben 16, 1991-ben már 19 került szembe, legalább gyanúsítottként, az igazságszolgáltatással.*

A büntetett előéletűek bűnelkövetési gyakorisága általában nagyobb, mint a büntetleneké. Az előző időszakban azonban ez nem olyan mértékben jellemző, mint korábban. 1982 óta az összes ismertté vált bűnelkövető száma 60, a korábban büntetetté 70, a visszaesőké 76, a különös visszaesőké 57 százalékkal emelkedett. Nem ez a helyzet a többszörös visszaesőkénél. Ezek száma 1982 óta több mint háromszorosára emelkedett. 1982-ben 2673 többszörös visszaesőt regisztráltak a bűnügyi statisztikában, 1991-ben 9063-at. Ez utóbbi tény azt jelzi, hogy kialakult és rögzült a bűnözőknek egy nagyon aktív, kemény magja, amely a társadalmi integrációra már képtelen, vagy ez nem áll szándékában. Külön kutatás tárgya lehetne annak vizsgálata, hogy a többszörös visszaesők milyen jellegű bűncselekményeket elkövetésével veszélyeztetik a társadalmi békét. Alapvető létfeltételeik biztosítása származik-e a bűnöző életmódból (ez esetben kisebb jelentőségű vagyon elleni bűncselekményeket követnek el) vagy dominál-e körükben a törekvés a nagy kockázattal járó, de nagy nyereséget eredményező bűnözői életmódra? A büntetett előéletűek – amely tágabb elkövetői kört ölel fel, mint a többszörös visszaesőké – általában súlyosabb bűncselekményeket követnek el, mint a büntetlen előéletűek. Így például a büntetett előéletűek cselekményei között gyakoribb a szándékos emberölés, az erőszakos nemi közöszlenség, a rablás, a hivatalos személy elleni erőszak, a garázdaság, mint a büntetlen előéletűek által megvalósított magatartások között. Rajtuk kívül a betöréses lopás és a tartás elmulasztása elkövetésénél találhatók gyakrabban büntetett személyek, mint büntetlenek.

A közhiedelemmel ellentétben a bűncselekmények túlnyomó többségének az elkövetője magyar állampolgár. *Az 1991-ben ismertté vált összes elkövetőnek csak 4,1 százaléka volt külföldi lakos.* (5092 személy) Ha ezt az adatot összevetjük azzal, hogy évente 37-40 millió külföldi fordul meg Magyarországon, akkor belátható, hogy részvételi arányuk a bűncselekményekben meglepően alacsony.⁵

A bűnözés területi megoszlása nagyjából követi az ország népsűrűség szerinti megoszlását. Ez alól csak a főváros a kivétel, hiszen itt él az ország lakosságának 19,4 százaléka és itt követik el a bűncselekmények 33,9 százalékát. A bűnözés területi megoszlására vonatkozó megállapításom ellentmond az 1992. év első félévi bűnözési és bűnüldözési helyzetértékelésről szóló rendőrségi tájékoztatónak.⁶ Itt ugyanis a jelentés összeállítói azt rögzítették, hogy a

³ Bakóczy Antal: Az erőszakos bűnözés alakulása, okai és megelőzése. INFO Társadalomtudomány, 16. szám, 1991. március, 55-60. oldal

⁴ Demográfiai évkönyv 1989. Központi Statisztikai Hivatal (KSH), Budapest, 1991. 18-19. oldal. (Számított adat.)

⁵ 1990-ben 37 632 174 külföldi érkezett Magyarországra Baló György és Lipovecz Iván (szerk.) Tények könyve. Budapest, 1992. 728-729. oldal.

⁶ A bűnözés és a bűnüldözés 1992. első félévben ORFK Bűnügyi Főigazgatóság, bűnügyi információs osztály. 1992. augusztus. Budapest. 3. számú táblázat.

hazánkban elkövetett összes bűncselekmények 63,5 százalékát öt megyében – Pest, Borsod, Hajdú, Bács és Szabolcs-Szatmár –, valamint a fővárosban követték el. Ha ebből levonjuk a fővárosi bűnözést, kiderül, hogy az összes többi bűncselekménynek csak 32,5 százalékáért tehető felelőssé az említett öt megye, ahol majdnem ugyanennyi, azaz 30,6 százaléka él a magyar lakosságnak.⁷ A közigazgatási kategóriák szerinti megoszlás bemutatása azonban ide kíváncsok. Városi lakos volt 1990-ben az állampolgárok 62 százaléka, nekik valamivel több esélyük volt és van arra, hogy bűncselekmény áldozataivá váljanak, hiszen városban követték el a bűncselekmények háromnegyedét, s közülük minden harmadikat Budapesten.

A bűnözés reális társadalmi összefüggései

Nem olyan régen meglepett, amikor azt olvastam egy közismert amerikai politológus munkájában, hogy az 1960-as években az Egyesült Államokban a bűnözés rohamos emelkedése és alapos átstrukturálódása figyelmeztette a társadalomelemzőket a *társadalom értékvesztés állapota*ra. 1960 és 1970 között megháromszorozódott annak esélye, hogy valaki súlyos, erőszakos bűncselekmény áldozatává váljék. 1967-ben a súlyos erőszakos bűncselekmények ötven százalékában az elkövető és az áldozat ismerte egymást, 1975-ben már ezeknek a cselekményeknek a kétharmada idegen személy ellen irányult.⁸ Most nem feladatom az amerikai bűnözés társadalmi összefüggéseinek elemzése, az azonban közismert, hogy a bűnözés növekedése ott mind ez ideig megállíthatatlan folyamatnak látszik és a *bűnözés szerkezete megőrizte az 1970-es évek közepén kialakult arculatát*.⁹

Déri Pál korunk bűnözésének, a bűnözés robbanásszerű növekedésének alapvető okaként a technológia fejlődésének eredményeként kialakult kényszerhelyzetet jelöli meg. Azt a termelési átstrukturálódást, amelynek következtében egy-egy generációnak élete során többször új és új munkára kell átképeznie magát és ezek a változások a végsőig próbára teszik az alkalmazkodó készséget, s így sodródhat a deklaszálódás és a bűnelkövetés felé.¹⁰ Anélkül, hogy Déri Pállal vitatkoznék, a magyar bűnözés társadalmi összefüggéseinek vizsgálata során *Andorka Rudolf* átfogóbb szociológiai diagnózisából indulok ki. Eszerint *a hazai társadalom széles rétegeiben anómiás jelenségek tapasztalhatók és ezeknek csak egyik, de nem egyetlen megjelenési formája a bűnözés*.¹¹ Az anómia egyesek szerint az új körülményekhez való alkalmazkodás során kialakult értékzavart, mások szerint értéknélküliséget fejez ki. *Durkheim* azt a társadalmat nevezte anómiásnak, amelyben hirtelen bekövetkezett társadalmi változások hatására ugrászerűen megnövekszenek, vagy éppen teljesen eltűnnek a deviáns viselkedési formák.¹² Nálunk mostanában mindkét fajta jelenség tapasztalható, még a deviancia egyik előfordulási formáján, a bűnözésen belül is. Az ismertté vált bűncselekmények rohamos emelkedéséről képet alkothatott az olvasó az előző pontban. E folyamattal egyidejűleg viszont *bizonyos bűncselekménytípusok szinte eltűntek a bűnügyi statisztikákból*. Ilyen például a kiskorú veszélyeztetése vagy a tartás elmulasztása. A két cselekmény együtt 1987-ben 4,6 százalékát képezte az összes ismertté vált bűncselekményeknek, 1991-ben viszont már csak 1,3 százalékát. Nem valószínű, hogy ezeknek a cselekményeknek a száma ténylegesen csökkent volna, s az sem, hogy ezek a cselekmények nem tartottak lépést a bűnözés növekedésével. Inkább arról lehet szó, amit Déri Pál is megemlít a már idézett tanulmányában, hogy a bűncselekmények egy része és bizonyos típusai ismeretlenek

7 Demográfiai évkönyv 1989. KSH Budapest, 1991. 18–19. oldal. Számított adat.

8 Harrington, M.: The New American Poverty. Penquin Books, 1984. 182–183. oldal.

9 Lásd bővebben Gönczöl Katalin: Los Angeles tanulságai az amerikai választások előtt. Beszélő, 1992. október 17. 33–37. oldal.

10 Déri Pál: A magyarországi bűnözés alakulása. Rendészeti Szemle, 1991. 10. szám, 9. oldal.

11 Andorka Rudolf: A rendszerváltás szociálpolitikai problémái. Valóság, 1992. 2. szám, 27–29. oldal.

12 Durkheim, E.: A bűnözés – normális jelenség. Szabó András (szerk.) Kriminál-szociológiai Szöveggyűjtemény. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975. 200–201. oldal.

maradnak. A hatóságok figyelmét teljes mértékben lekötik a súlyosabbnak ítélt bűncselekmények. A lakosság a nyomozás romló eredményessége miatt csökkentette, vagy bizonyos esetekben elvesztette, feljelentési aktivitását.¹³ Ez utóbbihoz – szerintem – a társadalom anómiás állapotából fakadó közömbösség is hozzájárul.

Arra a kérdésre, hogy ténylegesen van-e anómiás jelenség Magyarországon az 1990-es évek elején, és ennek tulajdonítható-e a bűnözés rohamos emelkedése és szerkezeti átalakulása, valószínűleg csak akkor tudok választ adni, ha alaposabban bemutatom a hirtelen bekövetkezett változások társadalmi következményeit és kísérletet teszek, hogy közülük kiemeljem a bűnözés növekedésében legnagyobb szerepet játszó tényezőket.

A legfrissebb társadalmi statisztikai elemzések szerint a magyar társadalomban figyelemre méltó intragenerációs mobilitás zajlik. Számottevő – már munkaviszonyban álló – rétegek kényszerülnek pályamódosításra. Az állami alkalmazotti pozícióból sokan kerültek önállóbb vállalkozói vagy új típusú munkavállalói helyzetbe. A magánszektorban dolgozók aránya a múlt öt évben 14-ről 28 százalékra emelkedett, 1991-ben az aktív keresők 30 százaléka már a magánszférában dolgozott. Ez a szerkezetváltozás, amely mögött gazdasági szerkezeti átalakulás és tulajdonosi átrendeződés zajlik, *az emberek elképzeléseit is megváltoztatta az érvényesülésről*. Egy reprezentatív vizsgálat eredménye szerint arra a kérdésre, hogy szívesen lenne-e vállalkozó, 1988-ban még 25, 1990-ben már 44 százalék válaszolt pozitívan.¹⁴ Az említett folyamatok eredményeként az aktív keresők tíz százalék körüli hányada átmenetileg, vagy tartósan munkanélküli lett az utóbbi években. Az ezzel kapcsolatos félelmek is követik a társadalmi jelenséget. A már említett közvélemény-kutatás eredménye szerint 1989-ben a megkérdezettek húsz százaléka félt a munkanélküliségtől, 1991-ben ugyanennek a személyi körnek már ötven százaléka.¹⁵ A Szonda-Ipsos vizsgálata szerint 1991-ben a lakosság nyolcvan százaléka érezte úgy, hogy anyagi helyzete romlott és csak öt százalék számolt be javulásról. A tényleges helyzet ezzel szemben az aktív keresők körében az, hogy negyven százaléknak romlott, 14-nek stagnált és 46 százaléknak javult az anyagi helyzete. (A nyugdíjasok körében 71 százaléknak romlott, 11-nek stagnált és 18-nak javult az anyagi helyzete.) Ami a családok helyzetét illeti, *rövid időszak alatt jelentősen nőtt a létminimum alatt élő családok aránya*: 1988-ban még kilenc, 1990-ben már 15 százalék volt.¹⁶ Van okunk feltételezni, hogy a családok helyzete az utóbbi években tovább romlott, hiszen érezhető tendencia az, hogy a létminimum felett, de annak közelében élő népesség relatív helyzete negatív módon változott.

Az adatok szerint a társadalom átstrukturálódása viszonylag rövid időszakon belül megtörtént, illetve hasonló sebességgel folyamatosan zajlik. Ezzel párhuzamosan a többség közérzete romlik, *anyagi- és létbiztonságát érzi veszélyeztetve*. Elvesztette a stabilnak vélt perspektívát és korábbi beidegződései szerint az államtól, a kormányzattól várja a megoldást problémáira, így a munkanélküliségre is. Nem bízik az új piaci mechanizmusok automatizmusában vagy a piaci társadalom intézményrendszereinek kiépülésében és védő-óvó, segítő funkcióinak kiteljesülésében.¹⁷

A piac automatizmusai pedig szemmel láthatóan beindultak. Létrejött a több-kevesebb sikerrel működő vállalkozói réteg. Ennek szinte negatív tükörképeként *átstrukturálódott a bűnözés* is, amelyben domináló szerepe lett a vagyon elleni bűncselekményeknek. A vagyon elleni bűncselekmények egy része olyan üzleti kockázatot jelentő racionális viselkedés, amely a gyors meggazdagodás esélyét mérlegelve alakul ki olyan morális közegben, amelyben még a „pénznek nincs szaga”, főleg, ha sok van belőle és a lebukás veszélye kicsi.

A vagyon elleni bűncselekmények másik része az úgynevezett szükséglet szülte bűnözés, amelyben a legfontosabb létfeltételek megteremtésében veszélyeztetett rétegek találják meg a

13 Déri Pál idézett műve, 8. oldal.

14 Kolosi Tamás–Róbert Péter: A rendszerváltás társadalmi hatásai. Valóság, 1992. 2. szám, 1–15. oldal.

15 Kolosi–Róbert idézett műve.

16 Kolosi–Róbert idézett műve.

17 Kolosi–Róbert idézett műve.

szükséglet-kielégítést. A vagyon elleni bűnelkövetés ebben az új konstellációban mindeneke-lőtt azokat a rétegeket mobilizálja, amelyeknek hiányos az alkalmazkodáshoz szükséges szellemi és/vagy anyagi tőkéje. Ha kettős a megfosztottság, akkor – az eddigi kutatások tapasztalatai szerint – ez inkább az erőszakos bűnözés felhajtó ereje, amely nálunk is mind inkább támadó jellegű, szükséglet-kielégítő magatartások szaporodását jelenti, szemben a hagyományos konfliktust feloldó erőszakos bűnelkövetési formákkal.

A fenti hipotézisek igazolására vizsgáljuk először azt, hogy a létminimum alatt élők területi megoszlásával összefüggésben áll-e a bűnelkövetők területi megoszlása. *Salamin Pálné* 1991-ben közzétett tanulmánya szerint a létminimum alatt élők előfordulási aránya szerint legkedvezőbb helyzetben van Vas, Veszprém és Győr-Sopron megye, a legkedvezőtlenebb helyzetben pedig Hajdú-Bihar, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye.¹⁸ Ezekben a megyékben vizsgáltam meg az ismertté vált bűnelkövetők megoszlását. (*Lásd erről az 1. számú táblázatot.*) Az összehasonlítás eredményeként megállapítható, hogy a legkedvezőbb helyzetben lévő megyékben a lakosság arányát nem haladja meg az ott lakó bűnelkövetők aránya. Fordított a helyzet a legkedvezőtlenebb helyzetben lévő megyékben. Ezekben a régiókban a laksűrűséget kivétel nélkül meghaladja az ott élő bűnelkövetők aránya. Különösen szoros a korreláció, ha a fiatalok bűnelkövetők lakhely szerinti megoszlására vagyunk figyelemmel.

A szegénység által leginkább sújtott területek nemcsak a legaktívabban „termelik” a bűnözőket, hanem az itt lakóknak a bűnözésből fakadó többletterheket is aránytalanul kell viselniük. Ez érdekes módon nem a vagyon elleni, hanem inkább az erőszakos bűnözésre igaz. A gazdaságilag legrosszabb helyzetben lévő három megyében a 10 000 lakosra jutó vagyon elleni bűncselekmények aránya 1991-ben az országos átlaghoz közeli. (Az országos átlag 344,4 Hajdú-Biharban 346,5, Borsodban 311,0, Szabolcsban 308,1. Összehasonlításképpen Vas megyében csak 183,9.) A 10 000 lakosra jutó erőszakos bűncselekmények vonatkozásában már markánsan kivehető, hogy az adott régióban „megtermelődött” bűnözés következményeit az ott élő lakosságnak kell elviselnie. (A 10 000 lakosra jutó erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények országos aránya 22,3, Borsodban 31,4, Szabolcsban 26, Hajdúban 25, a kedvező helyzetben lévő Vasban pedig csak 16,5.)

A deviáns viselkedésekkel foglalkozó valamennyi magyar kutatás azt bizonyította, hogy ebben a földrajzi régióban a deviancia gyakorisága határozott összefüggést mutat a társadalmi, kulturális réteghellyel (ideértve a jövedelem, az iskolázottság, a lakáshelyzet és az egyéni életmód sok tényezőjét.) „Ez a negatív összefüggés különösen erősen mutatkozik a társadalmi hierarchia legalján, a gyakran marginálisnak nevezett iskolázatlan, segédmunkás rétegekben, amelyekben a különféle deviáns jelenségek erős koncentrációja és halmozódása figyelhető meg.”¹⁹ A társadalmi periférián elhelyezkedők körében a deviáns viselkedések reprodukciós folyamatai az utóbbi öt-tíz évben felgyorsultak, és a bővített újratermelés környezeti feltételei rögzültek. A deviancia összefonódása a perifériás társadalmi helyzettel a bűnözés vonatkozásában a leghagyományosabb bűncselekmény típusok – az erőszakos és a vagyon elleni bűncselekmények – terjedésének kedvez.²⁰ Itt úgy tetszik, hogy a létfeltételekben kialakuló bűnözés keletkezik.

Az 1980-as évek végén a szegregáció erősödni látszik. A társadalom legalján csökkent a kilépési mobilitás. Az iskolai mobilitás vizsgálata során az derült ki, hogy a hátrányok (például az alacsony iskolázottság) újratermelődése nagyobb mértékű, mint az előnyöké.²¹

18 *Salamin Pálné*: A létminimum és akik alatta élnek. *Esély*, 1991. 4. szám, 65. oldal.

19 *Miltényi Károly*: Az eddigi és a várható tendenciák a TBZ-ben. A TBZ kutatási főirány kutatóinak III. munkaértekezlete. Pilisszentkereszt, 1990. május 31.–június 2. 310–323. oldal, valamint *Andorka Rudolf–Harcza István*: Deviáns viselkedések. In: *Andorka Rudolf–Kolosi Tamás–Vukovich György* (szerk.): Társadalmi riport. TÁRKI, 1991. 217–221. oldal.

20 *Gönczöl Katalin*: Bűnös szegények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991. 152–174. oldal.

21 *Róbert Péter*: Társadalmi mobilitás. In: Társadalmi riport, 369–370. oldal.

1. számú táblázat

Megyék gazdasági adottságai és az ismertté vált bűnelkövetők lakhelye

Vizsgáló megyék	Létminimum alatt élő lakosság aránya 1990-ben százalékban*	A lakónépesség területi alakulása 1990-ben százalékban**	Az ismertté vált bűncselekmény elkövetők megoszlása lakhelyük szerint 1991-ben százalékban***	
<i>A legkedvezőbb helyzetben lévő megyék</i>				Ebből fiatalokú
Vas megye	5,7	2,7 (275 859)	2,1 (2673)	2,9
Veszprém megye	7,8	3,7 (382 090)	3,7 (4589)	2,7
Győr-Sopron megye	4,9	4,1 (424 703)	3,2 (4027)	3,4
<i>A legkedvezőtlenebb helyzetben lévő megyék</i>				
Hajdú-Bihar megye	15,8	5,2 (548 622)	5,6 (6988)	6,7
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	15,3	7,3 (762 001)	10,2 (12 705)	11,9
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	14,8	5,5 (572 242)	6,4 (7958)	6,7
		100% = 10 375 323	100% = 124 482	100% = 13 509

* Forrás: Salamin Pálné: A létminimum és akik alatta élnek. Esély, 1991. 4. szám. 65. oldal.

** Forrás: Demográfiai Évkönyv, 1989. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 22–23. oldal

*** Forrás: Tájékoztató a bűnözésről 1991. BM Adatfeldolgozó Hivatal és az Ügyészség Számítástechnika Alkalmazási és Információs Központ, Budapest, 1992. 44. oldal.

A dezintegrációval összefonódó szegregáció az 1970-es évek közepétől új típusú szegénységet jelent. A létminimum szintje alatt élők aránya a 15 éven felüli népesség körében általában tíz százalékra tehető, ez nagyságilag nem jelent akkora változást, mint amilyen jelentős az e körben lezajlott átstrukturálódás: megnőtt a szegények körében az olyan családok aránya, amelyekben aktív kereső van, és jelentősen emelkedett a városi szegénység. A városi aktív kereső háztartásokban élők körében 1977–1987 között duplájára emelkedett a létminimum alatt élők aránya. (Lásd erről a 2. számú táblázatot.)²² Mindkét folyamat a bűnözést gerjesztő sodrást erősíti. A főleg nyugdíjas népességet jelentő inaktív lakosság bűnözési hajlandósága lényegesen alacsonyabb, mint az aktív korú, fiatalabb népességé. A városi lakosság bűnözési mutatói pedig lényegesen rosszabbak, mint a falusi lakosságé. Ha tehát a szegregáció az aktív városiakokat érinti, akkor az erősítheti a bűnözés reprodukcióját.

2. számú táblázat

A létminimum alatt élők összetétele a település jellege és a háztartás típusa szerint*

Megnevezés	1977	1987
	százalék	
Városi aktív keresők háztartásban élők	24,4	59,7
Falusi aktív keresők háztartásban élők	33,9	26,5
Városi aktív kereső nélküli háztartásban élők	14,5	9,6
Falusi aktív kereső nélküli háztartásban élők	27,2	4,2
Összesen	100,0	100,0

* Forrás: Szalai Júlia: Néhány gondolat a szegénységről és a létminimumról. Társadalmi Riport, i. m. 425. oldal.

²² Szalai Júlia: Néhány gondolat a szegénységről és a létminimumról. Társadalmi Riport, 425. oldal, valamint Salamin Pálné idézett műve.

Ami pedig a jövőt illeti, az elszegényesedési folyamatok vizsgálata semmi okot nem ad a bizakodásra. Drámai növekedés zajlott le a szegénységi küszöb alatt élő gyermekek arányában. Miközben az összlakosság körében ugyanannyi a gyermek, mint az 1970-es évek elején, a szegények közötti, korábban harmadnyi részesedésük 41 százalékra emelkedett. A gyermekes családok veszélyeztetettségére utal, hogy a gyesen lévők súlya a szegények között megháromszorozódott.²³ Összehasonlításképpen Nagy-Britanniában a létminimum alatt élő gyermekek aránya 1979-ben 12 százalék, 1987-ben már 26 százalék volt.²⁴ Irvin Waller szerint a gyermekek szegénysége a bűnözést eredményező társadalmi faktorok között kiemelkedő jelentőségű. Az általa végzett nemzetközi összehasonlító kutatás szerint a létminimum alatt élő gyermekkorú lakosság társadalmi jelenléte és a bűnözés szintje között közvetlen összefüggés mutatható ki. Nem véletlen, hogy a legmagasabb bűnözési mutatókkal rendelkező Egyesült Államokban a legnagyobb a szegény gyermekek aránya, míg a tűrhető bűnözési mutatókkal rendelkező Norvégiában a legalacsonyabb. (Az Egyesült Államokban az egyszülős családokban nevelkedő gyermekek 60, a teljes családban nevelkedő gyermekek 17 százaléka él a létminimum alatt. Norvégiában a gyermekeknek csak négy százaléka él a szegénység határán.)²⁵

A bűnözést gerjesztő társadalmi tényezők között a gyermekkorú szegénység együtt jár a fiatalok iskolai nevelésének fogyatékosságaival. Nemzetközi összehasonlító kutatások tanúsítják viszont, hogy a fiatalok intézményes nevelése a modern civilizációban – egyéb feltételek mellett és hosszabb távon – a bűnözés megelőzését szolgálja. A fiatal korosztály – 16-18 évesek – képzésbeli részvételéről nyújt nemzetközi áttekintést a 3. számú táblázat. A táblázat adatai szerint a fiatalok számára hosszabb távú perspektívával kevésbé kecsegtető országok közé sorolhatók Nagy-Britannia, Németország, Olaszország és Magyarország. Az említett országokban a legalacsonyabb a bűnözésben legaktívabb korosztály intézményes részvétele az oktatásban és a gazdasági adottságok miatt jelentős az első munkavállalók körében a munkanélküliség veszélye.

3. számú táblázat

A fiatalok részvételi aránya különböző képzési programokban*

Ország	Az adott korosztály részvételi aránya							
	16 éves		17 éves		19 éves		16–18 éves	
	teljes időben iskolás	rész- időben iskolás	teljes időben iskolás	rész- időben iskolás	teljes időben iskolás	rész- időben iskolás	teljes időben iskolás	rész- időben iskolás
	százalék							
Nagy-Britannia	50	91	35	75	20	42	35	69
Franciaország	78	87	68	78	52	56	66	74
Németország (volt NSZK)	69	100	43	92	33	80	47	90
Olaszország	54	69	47	70	41	56	47	65
Japán	92	95	89	92	50	52	77	80
Egyesült Államok	94	94	87	88	55	58	79	80
Magyarország**	76,5 ^b	78,4 ^a	50 ^b	57,7 ^a	18,6 ^b	25 ^a	50,8 ^b	55,3 ^a

* Forrás: DES Statistical Bulletin, January 1990. Unemployment and Crime, NACRO, London 1992. 12. oldal. (Kézirat)

b Általános-, középiskola, szakmunkásképző és szakiskola képzésben résztvevő.

a Ugyanez esti és levelező képzésben résztvevő.

** Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 1992. 1991. évi szeptemberi állapot.

23 Szalai Júlia és Salamin Pálné idézett műve.

24 Family Stress and Crime. NACRO, London, 1992. 13. oldal.

25 Waller, Irvin: Putting crime prevention on the map. 2nd International Conference on Urban Safety, Drug and Crime Prevention, Paris, 1991.

Az általános iskolai végzettség hiánya önmagában olyan tényező, amely a *társadalom periferiája felé sodor*, s mint ilyen, összefüggésbe hozható a bűnelkövetővé válással. Különösen igaz ez napjainkban, a piaci rendszer szélesedésekor. 1990-ben a *jogerősen elítélt fiatalok 6,2 százaléka volt írástudatlan, további 29 százalékuk nem fejezte be az általános iskolát*. Tehát több mint minden harmadik jogerősen elítélt fiatal további integrációs esélyei nemcsak büntetett múltja miatt rosszak, hanem azért is, mert minden további képzési formából ki van zárva, még a gépkocsi vezetésre jogosító igazolványt sem szerezheti meg.²⁶

A társadalmi kötődések lazulása következtében a politikai rendszerváltás időszakában megjelent a hajléktalanság. Egyes becslések szerint 1990-ben körülbelül 200 000 személy (a népesség két százaléka) élt Magyarországon a hajléktalanság közvetlen veszélyzónájában. Ekkor a *hajléktalanság még nem volt olyan nyílt, látványos jelenség, mint ma*. A hajléktalanság sok forrásból táplálkozó, sajátos szegregáció. Olyan gyűjtőfogalom, amelyben együtt találjuk az állami gondozásból gondoskodás nélkül kikerült fiatal azzal a kortársával, aki éppen otthonról szökött el. Ide sorolódnak a fedél nélkül maradt öregek, a szállással nem rendelkező munkások és munkanélküliek, a kilakoltatottak, azok, akik börtönökből szabadultak, akiknek nincsenek külső kötelei, az alkoholisták és a rossz házasságok „menekültjei”. A hajléktalanságot erősítő társadalmi folyamatok legalább olyan sokrétűek, mint a hajléktalanság. Összefüggenek a piaci mechanizmusok felerősödésével vagy éppen legitimációjával (amennyiben ezek segítik például a munkanélküliséget vagy a munkásszállások megszüntetését). Erősítették a folyamatot annyiban is, amennyiben markáns és nyílt lakáspiaci viszonyokat teremtettek, és ezzel közvetlenül motiválták a hatósági kilakoltatásokat, gerjesztették a bérleti, albérlési díjakat, beszűkítették a szociális célú lakásellátást a lakásínség viszonyai között. A hajléktalanság növekedéséhez a büntetőpolitika is hozzájárult a részleges amnesztiával – amelynek eredményeként a börtönből szabadult gyökértelen személyek tömege jelent meg – vagy a közveszélyes munkakerülés dekriminalizálásával.²⁷ A hajléktalanságban megnyilvánuló társadalmi kitaszítottság nagyon könnyen vezethet a deviáns viselkedési formák kialakulásához vagy a deviáns életmód rögzüléséhez. A tartósan hajléktalannak már nincs mit veszítenie, minden bűncselekmény elkövetésével csak nyerhet, akár rendőrkézre kerül, akár nem.

Viszonylag új jelenség Magyarországon a munkanélküliség. Ez is a piacgazdaság kialakulásával vált nyílt társadalmi problémává. Korábban, a centralizált gazdaság időszakában, az általános foglalkoztatás eredményeként úgynevezett belső – gyárkapun belüli – és nem hagyományos munkanélküliség alakult ki. A korábbi rezsim az alacsonyan tartott bérek mellett munkakötelezettséget írt elő, amelynek megszegését – közveszélyes munkakerülés címén – büntetőjogi szankcióval fenyegette. Ez utóbbi mára megszűnt, a termelés hatékonysága iránti igény és a termelés szerkezetének átalakulása 1992. június végére tíz százalék körüli regisztrált munkanélküli arányt eredményezett. A *munkanélküliség „úgy általában” nem vezet automatikusan deviáns viselkedéshez*, bár kétségtelenül gyengíti az érintettek társadalomhoz kötődő szálait, integrációs esélyeit. A munkanélküliség akkor fenyeget tömeges dezintegrációval, ha tartós leszakadási folyamatot indít meg vagy erősít fel, ha tömegében érinti az első munkavállaló fiatalokat, valamint akkor is, ha a munkanélküliséggel sújtottak jelentős aránya iskolázatlan, szakképzetlen.²⁸

²⁶ Hasonló adatokról számol be *Vavró István*: A közbiztonság alakulásában jogerősen elítéltek főbb demográfiai jellemzői 1980–1989 között. Emlékkötet Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. Szeged, 1992. 583–588. oldal.

²⁷ *Győri Péter*: Gyorsjelentés a hajléktalanságról Magyarországon, 1990. In: Társadalmi riport, 433–445. oldal.

²⁸ Lásd bővebben Gönczöl Katalin: Gazdaság-bűnözés-társadalom. Valóság, 1988. 10. szám, 35–47. oldal, valamint Economic Crisis and Crime, Council of Europe, European Committee on Crime Problems, Strasbourg, 1985., *Korinek László*: A munkanélküliség és a bűnözés kapcsolatának néhány kérdése. Belügyi Szemle, 1989. 8. szám, 30. oldal.

Az említett tényezők közül ami a fiatal, első munkavállalókat illeti, az ő esélyeikről már képet alkothattunk akkor, amikor a hazai intézményes oktatásban résztvevő fiatalok arányát, valamint a bűnelkövetővé vált fiatalokéiak iskolai végzettségbeli elmaradását tekintettük át. Mindkét szempontból arra a következtetésre juthatunk, hogy *a fiatal munkavállalók számára ma Magyarországon a munkanélküliséggel szemben még nem reális alternatíva az intézményes oktatás*. Különösen negatív kép alakul ki, ha arra a fiatal tömegre gondolunk, amely a demográfiai hullám következtében ma nálunk igen nagy létszámú. Közülük sok az iskolai sikertelenségek, az iskolából való kimaradások, a szociális hátrányok miatt veszélyeztetett.

Tímár János elemzése szerint nálunk a munkanélküliség első hulláma elsősorban abból a gyengébb teljesítőképeségű munkaerőből került ki, melyet a korábbi évtizedek munkaerőhiánya és bérszabályozási mechanizmusa beszívott, majd szelektált és a munkaerőpiacra visszadobott. E reziduális munkanélküliség körébe olyan rendkívül különböző tulajdonságú és magatartású rétegek tartoznak, mint a cigányok, a betegség, baleset vagy más okból „megváltozott”, vagyis csökkent munkaképességűek, az alkoholisták, a drogosok, a szociálisan deviánsok, a szabadságvesztésből szabadulók. E rétegek közös jellemzője az, hogy *munkaképességük, munkakészségük, munkakultúrájuk és munkateljesítményük az átlagosnál gyengébb*, továbbá, hogy súlyos társadalmi problémáik a munkaerőpiacon kerülnek felszínre. Munkanélküliségük azonban nem oldható meg foglalkoztatáspolitikai eszközökkel. Ez a csoport alkotja ma a tartós munkanélküliség „kemény magját”.²⁹ Ebben a csoportban találhatjuk azt a tömeget is, amely tartós munkanélküliség esetén a bűnözés potenciális utánpótlásaként jöhet számításba.³⁰

A vádolt vagy az elítélt munkanélküliségének ténye egyébként a büntető igazságszolgáltatáson belül is komoly befolyást gyakorol részben a kiszabható büntető szankció jellegére, a büntetés tartamára, részben a bűnismétlés esélyeire. A munkanélküli elkövetővel szemben – társadalomvédelmi szempontokra tekintettel – nem szívesen szabnak ki a bíróságok más büntetést, mint végrehajtható szabadságvesztést. Ezek az elítéltek a büntetés végén jelentős mértékben esznek a feltételes szabadlábra helyezés kedvezményétől, hiszen munkanélküliséggel szembesülve kisebb az esélyük a társadalmi integrációra. Ha mégis kiszabadulnak, akkor – a társadalmi integrációt segítő intézmények, az utógondozás ellehetetlenülése miatt, valamint a börtönártalmak következtében – más választásuk nemigen van, mint az újabb bűncselekmény elkövetése.³¹ Az 1991-es adatok szerint az ismertté vált bűnelkövetők foglalkozás szerinti megoszlási skáláján 39,9 százalékos arányban találhatók alkalmi munkások és foglalkozás nélküliek, 14,7 százalékban inaktív, eltartott személyek. Ez már ma azt jelenti, hogy *az ismertté vált bűnelkövetők több mint fele a bűncselekmény elkövetésekor nem rendelkezett munkaviszonnyal*, tehát munkanélküliből vált bűnelkövetővé és a jelenlegi intézményes mechanizmusok működési fogyatékosságaira figyelemmel nem sok esélye van arra, hogy e bűnözést aktívan „termelő” rétegből kikerüljön, helyette feltehetően a tartós munkanélküliek közé sodródik.

Ami a tartós munkanélküliség társadalmi jelenlétét illeti, erről nyújt nemzetközi összehasonlítást a *4. számú táblázat*. Mint látható Magyarországnak sikerült viszonylag rövid idő alatt bekerülni a „nemzetközi élvonalba”. Egy még viszonylag „tűrhető” – tízszázalékos – munkanélküliségen belül, már 21 százalékos azoknak az aránya, akik 12 hónapon túl, azaz tartósan munkanélküliek. Ezek többsége a munkanélküliség „kemény magjába” tartozik, akiknek problémája csupán foglalkoztatáspolitikai eszközökkel nem oldható meg, más megoldások kialakulására ma még nem sok esélyt látok az 1990-es évek elején Magyarországon.

29 *Tímár János*: Munkanélküliség – foglalkoztatáspolitikai – gazdaságpolitika. Társadalmi Szemle, 1992. 10. szám, 25–34. oldal.

30 Lásd bővebben kifejtve Unemployment and Crime. Kézirat. NACRO. London, 1992.

31 Lásd erről a bővebb, nemzetközi összehasonlítást is tartalmazó beszámolót: Unemployment and Crime.

4. számú táblázat

A munkanélküliek aránya a keresőképes lakosság körében 1991-ben**

Ország	A munkanélküliek aránya (a keresőképes lakosság = 100 százalék)	A 12 hónapnál hosszabb ideig munkanélküliek aránya (munkanélküliek = 100 százalék)
Nagy-Britannia	10,3	38
Franciaország	9,4	44
Németország (volt NSZK)	5,0	31
Svédország	2,8	6
Egyesült Államok	6,7	6
Magyarország*	10,0	21

* Forrás: Központi Statisztikai Hivatal 1992. júniusi állapot.

** Forrás: Unemployment and Crime, NACRO, London, 1992. 7. oldal. (Kézirat.) OECD „Economic Outlook” July 1991, OECD „Employment Outlook” July 1

A most ismertetett társadalmi folyamatok külön-külön és egymást erősítve, növelik azoknak a számát, akik *mind kevesebb szállal kötődnek a társadalom most újra intézményesülő, újra formálódó rendjéhez, normáihoz*. Aki pedig kevésbé kötődik, az könnyebben jut el a szakításhoz, a szembehelyezkedéshez, hiszen, ha felelősségre vonják, alig van veszíteni valója.

Külön tanulmány tárgyát képezné annak elemzése, hogy a meglévő és a bűnözés megelőzése érdekében elvileg hatni képes intézmények – például az iskola, a szociálpolitika, a gyermekvédelem vagy a büntető igazságszolgáltatás – működése hogyan és milyen mértékben, milyen okok miatt lehetetlenült el és került olyan helyzetbe, hogy maga is szerepet játszik a bűnözés és más deviáns viselkedési formák társadalmi reprodukciójában. E tanulmány keretei között ugyan erre nem vállalkozhatok, a család, mint a társadalom legtermészetesebb alapintézményének szerepére azonban mégis ki kell térnem.

A család, a saját szociális, kulturális adottságai és az ennek keretei között kialakult életmód által elsődlegesen formálja a személyiséget, határozza meg annak társadalmi érvényesülési lehetőségeit. Mivel *a család gazdasági adottságai nagymértékben meghatározzák tagjaik integrációs esélyeit, a szegénység igen csak behatárolja azokat*. Ma Magyarországon, amint azt már említettem, a szegények több mint negyven százaléka gyermekkorú, közülük jó néhányan a szülei már szembesültek a munkanélküliséggel. Ez az állapot nemcsak a felnőtt generációra hat kedvezőtlenül, hanem megváltoztatja az egész család viszonyát a társadalomhoz és közvetlen módon hathat a következő generáció devianciájának kialakulásához az adott közösségen belül, azáltal, hogy a szülők számára *elveszett a társadalmi perspektíva*. Az ilyen kisközösségekben kialakulhat egy olyan fiatal generáció, amely pályája kezdetén nem potenciális munkaerőként vagy aktuális munkanélküliként, hanem mindjárt bűnelkövetőként jelenik meg.³²

A családi környezet, mint kriminalizáló faktor, nemcsak a szociális adottságai által meghatározott keretek között hat, hanem mint a személyiséget formáló, értékvilágot alakító, érzelmileg erősen színezett normaközvetítő közösség is. A szülők kriminogén hatása akkor erős, ha közvetlen antiszociális, vagy/és kriminális modellül szolgál, ha a szülő az alapvető ellenőrzést elmulasztja, ha permanensen komoly konfliktus van gyermek és szülő között, de akkor, is ha elhúzódó és mély konfliktus van a szülők egymás közötti viszonyában.³³

Vizsgálták a kutatók, hogy milyen szülői környezet, illetve szülői viselkedés erősíti a fiatalok agressziót. Ezek között kiemelkedő szerepe van *az autokrata szülő-gyermek*

32 Mannheim, H.: Juvenile Delinquency in English Middletown, Kegan Paul, London, 1948.; West, D. J.: Delinquency: Its Roots, Careers and Prospects, Heinemann, London, 1982.; Curtis, L.: Youth Investment and Community Reconstruction. Milton S. Eisenhower Foundation, Washington, 1990.

33 Loeber, R. and Stouthamer-Loeber, M.: Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency. In.: An Annual Review of Research. The University of Chicago Press, 1986.

kapcsolatnak. Így például az a szülő, aki nem szolgálja, hanem felügyeli gyermekét, akinek a legfontosabb az, hogy a gyermek akaratát megtörje, aki gyermekét teszi felelőssé az őt ért bármilyen csapásért, aki „tűlbüntet”, aki minden önálló lépést megakadályoz, az bármilyen jó anyagi lehetőségeket nyújt is, az agresszív tendenciákat erősíti a gyermekben.³⁴ A kutatások eredményei szerint a túlságosan szigorú nevelés inkább vezet bűnelkövetéshez, ezen belül is erőszakos bűnös viselkedéshez, mint a szülői felügyelet elmulasztása. Minden kutató ugyanakkor egyetért abban, hogy *a családi nevelést nem pótolhatja a legszakoszerűbb intézményes nevelés egyik formája sem*. Kevés ismeretünk van arról, hogy milyen a magyar családokban a szülő-gyermek kapcsolat. Az azonban jól érzékelhető a fiatalok bűnelkövetők körében, hogy a családi nevelés hiánya jelentős tényező a bűnözővé válás folyamatában. 1991-ben az ismertté vált fiatalok bűnelkövetők 17,2 százaléka nem nevelkedett vér szerinti szülőjének egyikével sem, helyettük nevelőszülő, intézet, nagyszülők, rokonok, idegenek nevelték őket. A szülői viselkedés az egyik legnehezebben befolyásolható tényező. Egy társadalomban ez mindig olyan mértékben demokratikus és kulturált, mint a társadalom maga. A szemléletváltás lehetőségéről viszont nem mondhatunk le. A meggyőzés során komoly érv lehet, az, hogy a rosszul szocializált ember, az elmélyült családi konfliktus olyan bűncselekményeket is eredményezhet, amelynek a családtagok eshetnek áldozatul. 1991-ben *az összes bűncselekmény 17,5 százalékának családtag volt a sértettje Magyarországon*. Lényegesen könnyebbnek tetszik, amennyiben közvetlenebb, az iskolai és egyéb korai intézményes nevelési formákkal korrigálni a szülői hibákat, vagy felkészíteni a következő generációt a megfelelő szülői viselkedésre. Erről Curtis azt állítja, hogy minden dollár, amelyet az iskolai és egyéb korai nevelési intézményekbe fektetnek – feltéve, ha ez szakmailag helytálló módon történik – akkor öt dollár megtakarítást jelent a szociálpolitikában és a büntetőpolitikában.³⁵

A bemutatott társadalmi folyamatok talán egyértelműbbé teszik, hogy az 1990-es évek elején anómiás állapotban van a magyar társadalom, amelyet egyebek mellett a bűnözés alakulása és szerkezeti változása is igazol. Ebben az átalakuló értékrendben megfogalmazódik a kérdés, hogy az anarchia vagy anómia most kialakult állapotában a társadalom mennyire képes társadalomként működni mint normateremtő és embermegőrző közösség.³⁶

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- Tájékoztató a bűnözésről 1991. év. BM Adatfeldolgozó Hivatal és az Ügyészség Számítástechnika-Alkalmazási és Információs Központ, Budapest, 1992.
Tájékoztató az egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika adataiból. BM Adatfeldolgozó Hivatal és az Ügyészség Számítástechnika-Alkalmazási és Információs Központ. Budapest, 1992.
Demográfiai Évkönyv, 1989. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1991.
Igazságügyi Statisztika a jogerősen befejezett büntetőügyek fiatalokú vádlottjairól.
Igazságügyi Minisztérium. Budapest, 1990.

³⁴ Miller, A.: For Your Own Good: The Roots of Violence in Child-rearing, Virago Press, New York, 1987.

³⁵ Curtis, L.: Youth Investment idézett műve.

³⁶ Ferge Zsuzsa: Variációk a társadalmi integráció témájára. Esély, 1990. 1. szám.